

**Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Pszichológia Doktori Iskola
Személyiséglélektan Alprogram**

Osváth Anikó

**A csecsemőkori szocioemocionális fejlődés
meghatározói:
temperamentum és kötődés**

**Doktori (Ph.D.) disszertáció
tézisei**

**Témavezető:
Dr. Kállai János**

Pécs 2008

Bevezetés

A fejlődéslélektan egyik központi kérdése, milyen alapvető tényezők határozzák meg a csecsemő- és kisgyermekkorai szocioemocionális fejlődést, vagyis az érzelmek, a személyiség és a társas kapcsolatok fejlődését. Disszertációm témája a szocioemocionális fejlődés két fő meghatározó tényezőjének, a temperamentumnak, és a kötődésnek a vizsgálata.

A kötődés olyan érzelmi kötés, amelyet a csecsemő alakít ki a gondozójával az első év vége felé, és amely különböző szituációkon, illetve hosszabb időn keresztül is megmarad (Ainsworth, 1978). A személyiség alapját a temperamentum jelenti, amely biológiai gyökerű, a személyben rejlő alapvető diszpozíciókat tartalmaz (Goldsmith és mtai, 1987). A temperamentum kapcsolódik az érzelmekhez is, hiszen befolyásolja azok kifejeződését. Ugyanakkor az érzelmek alapvető szerepet játszanak az emberi viszonyok kialakításában, összetartásában, szabályozásában is. Campos (Idézi: Strongman, 1996) olyan folyamatként definiálja az érzelmet, amely megalapozza, fenntartja, vagy megszakítja a személy és a belső, vagy külső környezet közötti kapcsolatokat, amennyiben ezek a kapcsolatok jelentősek a személy számára. Ebben a megközelítésben tehát az érzelem kapcsolati fogalom, és a kapcsolat éppúgy megjelenhet emberek között, mint intraperszonális szinten. Az érzelmek arról is informálnak, hogy egy kapcsolat jól működik-e. Az érzelmeknek ez a funkciója csecsemőkorban jól azonosítható. Ebben az időszakban az anya-gyermek kapcsolat érzelmi szabályozása meghatározó a túlélés szempontjából. Így az érzelmek természetesen szerepet játszanak a kötődés kialakításában is. A kötődés és a temperamentum szintén kapcsolatba hozhatók egymással, mert a gyermekek a korai csecsemőkortól saját érzelmi alkatukat viszik bele a gondozókkal és másokkal folytatott interakciókba.

A szocioemocionális fejlődés három fontos összetevője tehát különböző bonyolult mechanizmusokon keresztül összekapcsolódik egymással.

Dolgozatomban a szocioemocionális fejlődés e három összetevője közül elsősorban a csecsemőkorai temperamentum vizsgálatának lehetőségeire, illetve a temperamentum és a kötődés kapcsolatára helyeztem a hangsúlyt.

Elméleti háttér

Temperamentumelméletek

A csecsemőkorai és gyermekkorai temperamentum leírására egymással párhuzamosan több elmélet is kialakult és mindegyik létrehozta a saját vizsgálati, illetve mérési módszereit is. A

szakirodalomban a legnépszerűbb elméletek Thomas és Chess, Buss és Plomin, Goldsmith és Campos, Rothbart és Derryberry, valamint Kagan nevéhez fűződnek. Ezen elméleteknek számos találkozási pontjuk van, ugyanakkor sok területen eltérő az elképzelésük a temperamentum meghatározását, elemeit, mérését, változását vagy éppen állandóságát tekintve. A temperamentumot különböző szempontokból közelítik meg, ezért elméleteik lehetnek deskriptívek (Goldsmith és Campos, Thomas és Chess) vagy kauzálisak (Buss és Plomin, Kagan, Rothbart és Derryberry), egydimenziósak (Kagan) vagy többdimenziósak (Goldsmith és Campos, Thomas és Chess, Rothbart és Derryberry), csak az érzelemre (Goldsmith és Campos, Kagan) vagy a teljes viselkedésre (Buss és Plomin, Rothbart és Derryberry, Thomas és Chess) összpontosítóak (Strelau, 1998).

A temperamentum definícióját tekintve a legtöbb kutató egyetért abban, hogy a temperamentum biológiai gyökerű, a személyben rejlő alapvető diszpozíciókat tartalmaz, amelyek az aktivitás, reaktivitás és emocionalitás alapjául szolgálnak, illetve szabályozzák azok kifejeződését. A temperamentum továbbá individuális különbségeket jelent a viselkedési tendenciákban. Ezek a különbségek már csecsemőkorban megjelennek és a különböző szituációkon, illetve hosszabb időn keresztül viszonylag stabilak maradnak. Általános az egyetértés abban a tekintetben, hogy a temperamentum nagyrészt a szociális interakciók kontextusában manifesztálódik. Ahogy a fejlődés előrehalad, a temperamentum kifejeződését egyre nagyobb mértékben befolyásolja a tapasztalat és a kontextus (Goldsmith és mtsai, 1987).

A temperamentumelméletek közül Rothbart elmélete a ma is leginkább érvényes, legjobban megalapozott. A modell megalkotói, Rothbart és Derryberry a gyermek teljes viselkedésrepertoárjára koncentrálnak biológiai és pszichológiai folyamatok együttes hatásának tulajdonítják a temperamentum faktorok következetes megjelenését. Rothbart és Derryberry szerint a temperamentum viszonylag stabil, elsődlegesen biológiai alapokon nyugvó individuális különbségeket jelent a reaktivitásban és az önszabályozásban (Goldsmith és mtsai, 1987). A reaktivitás a fiziológiai és viselkedéses rendszer ingerelhetőségét jelenti, amely tartalmazza a szomatikus, vegetatív, neuroendokrin és kognitív reaktivitást egyaránt. A reaktivitás kifejeződik a válaszreakció küszöbértékében, latenciájában, intenzitásában, felépülési idejében. Az önszabályozás olyan folyamatokat jelent, amelyek módosíthatják (serkenthetik vagy gátolhatják) a reaktivitást. Ilyen folyamatok lehetnek a figyelem, megközelítés, elkerülés, viselkedés-gátlás és önnyugtató (Rothbart, Ahadi, 1994). A reaktivitás és az önszabályozás folyamatos interakcióban állnak egymással és a fejlődés során az önszabályozás egyre növekvő mértékben képes a reaktivitást szabályozni. Minőségi

különbségek figyelhetők meg azok között a mechanizmusok között, melyek a reaktivitás kontrollálását jelentik a fejlődés folyamán (Rothbart, Ahadi, 1994). A csecsemőknél az erőfeszítéssel teli kontroll még leginkább a figyelem orientációját jelenti tárgyak vagy személyek felé, illetve a figyelem elfordítását tőlük. Idősebb korban a verbális kontroll válik uralkodóvá és az önszabályozás egyre inkább kognitív és tudatos folyamatokat jelent. Az önszabályozás szerepének növekedésével a gyermekek egyre inkább olyan módon viselkednek, amely nem feltétlenül felel meg temperamentum jellegzetességeiknek. Ez a temperamentum faktor, figyelembe véve a késői kialakulását, természetesen jobban ki van szolgáltatva pszichológiai hatásoknak, a személyiség szociális tapasztalataiból eredő módosító hatásoknak, valamint az érés biológiai folyamatainak. A temperamentum jellegét az adja, hogy egyesek esetén ez az önszabályozó erőfeszítés megfelelő szociális tapasztalatok mellett hatékonyabban, míg másoknál gyengébb mértékben fejlődik csak ki. (Strelau, 1998).

Mint láthatjuk Rothbart a gyermekek növekedésével a temperamentumdimenziók bővülő készletét találta, vagyis feltételezte, hogy a temperamentumjellemzők nem teljesen statikusak és változatlanok, hanem mindig a környezet igényeihez alkalmazkodnak. Viszont a temperamentum olyan változók készletét is jelenti, amelyek a sokfajta szituáción keresztül megnyilvánuló egyéni válaszok összegyűjtésével mérhetőek. Ezek a temperamentummal kapcsolatos változók viszont hosszabb időn keresztül is stabilak maradhatnak, míg maguk a temperamentumdimenziók változhatnak (Rothbart, Ahadi, 1994).

A temperamentum mérése

A temperamentumelméletek központi problémája, hogyan tehető mérhetővé ez a konstruktum. A méréssel kapcsolatban számos nehézség adódik. Mivel nincs egyetértés a temperamentum változói tekintetében, így arról is vita folyik, mit is kellene mérnünk. A másik nagy kérdés, milyen módszereket használjunk, mely módszerek tekinthetők érvényesnek és megbízhatónak. A leggyakrabban használt mérési módszerek a természetes környezetben, többnyire otthon történő megfigyelés, a laboratóriumi szituációkban történő strukturált megfigyelés, a pszichofiziológiai mérések és a szülők által kitöltött kérdőívek, vagy strukturált interjúk (Bates, 1989). Mindegyik módszernek vannak előnyei és hátrányai. Az otthoni megfigyelés hátránya, hogy nagyon időigényes és költséges, a megfigyelő jelenléte változást okozhat a gyermek viselkedésében (Rothbart, Goldsmith, 1985, Bates, 1989). Előnye viszont, hogy a gyermeket természetes környezetében figyeli meg, ezért csökkenthető a gyermek szorongása. Ha több alkalommal történik, valószínűsíthető, hogy reprezentatív információt kapunk a gyermek valódi viselkedési stílusáról.

A laboratóriumi strukturált megfigyelés fő előnye a temperamentum jellemzők megjelenését várhatóan kiváltó ingerek és szituációk kontrollálhatósága, továbbá, hogy sok információval szolgál. A módszer hátránya viszont, hogy nagyon költséges, időigényes, csak korlátozott számú személlyel vehető fel és korlátozott a rendelkezésre álló viselkedéskészlet ahhoz képest, ami a hétköznapi életben előfordul. Kérdés, hogy a megfigyelés során látott viselkedés mennyire reprezentatív a gyermek tipikus viselkedési stílusát tekintve. A laboratóriumi helyzet újdonsága ahhoz vezethet, hogy nem a gyermek tipikus viselkedése jelenik meg, illetve a minta szelektálódik annak alapján, hogy mely gyermekekkel lehet végigvinni a vizsgálatot (pl. a distresszre hajlamos csecsemők kiesnek a vizsgálatból). A megfigyelő jelenléte ugyanolyan probléma, mint az otthoni megfigyeléseknél. Reliabilitásra vonatkozó adatokat csak akkor nyerhetünk, ha több, képzett megfigyelő végzi az értékelést, ez tovább növeli a vizsgálat költségét (Rothbart, Goldsmith, 1985, Bates, 1989).

A kérdőív a legtöbbet használt módszer a temperamentum vizsgálatában. A csecsemőknél és gyermekeknél használt temperamentum kérdőívek száma ma már több mint 50-re tehető (Strelau, 1998). A kérdőívek konstrukciójában számos különbség van. Különböznek attól függően, hogy melyik elmélet alkotja a mérőeszköz alapját, kik töltik ki a kérdőívet, milyen életkorú csecsemőkre és gyermekekre alkalmazható a kérdőív, milyen a válaszadás formája, hány és milyen fajta változókat mér. A legtöbb manapság használt kérdőív standardizálásánál változó a mintanagyság és az életkor is. A minta ráadásul többnyire középosztálybeli, kaukázusi populációt jelent, ezért csak óvatos általánosítások fogalmazhatóak meg, az eredményekkel kapcsolatban (Hubert és mtsai, 1982). A néhány vizsgálatban kapott alacsony inter-rater reliabilitás-értékeket több tényező is magyarázhatja. Lehetséges, hogy az ítemek megítélésénél a szülők különböző kritériumokat használnak, vagy különböző viselkedések hozzáférhetőek az anya és az apa számára, különböző jelentőséget tulajdonítanak bizonyos viselkedésformáknak, a szociális kívánatosság faktor is másképpen működhet náluk. Előfordulhat továbbá, hogy a gyermek a különböző személyeknek, (apa, anya, értékelő) temperamentuma különböző aspektusait juttatja kifejezésre (Hubert és mtsai, 1982, Rothbart, Goldsmith, 1985, Goldsmith és mtsai, 1991). A belső konzisztencia a legtöbb kérdőív-nél általában mérsékelt. Szintén mérsékelt, de inkonzisztens a teszt-reteszt reliabilitás is, mert mérsékelt értékei is csak rövid időre vonatkoznak (Hubert és mtsai, 1982). A validitással kapcsolatban a legfontosabb kérdés, hogy amit a kérdőívek mérnek az a gyermek valódi temperamentuma-e, vagy a temperamentum percepciója az anya, apa, tanár által. Két szélsőséges álláspont létezik ebben a kérdésben. Thomas és Chess (1977) szerint a kérdőívek lehetővé teszik a szülők attitűdjei és viselkedése által módosított valódi temperamentum

mérését. Bates (1989) szerint viszont a kérdőívek csak a szülők és más értékelők percepcióját közvetítik a gyermek temperamentumáról. Néhány szerző (Rothbart, Goldsmith, 1985) nem tagadja ugyan, hogy a temperamentum olyan valóság, amely kérdőívvel mérhető, mégis úgy gondolják, hogy a temperamentum mérése a gyermek és az értékelő közötti interakció változatosságának eredménye, mely interakcióba beleértik a szociális kontextust, az aktuális szituációt, eddigi tapasztalatokat és az értékelő saját temperamentum és személyiség jellegzetességeit. A megfigyelt viselkedés a gyermeknél ugyanis mindig a szülői viselkedésre válaszként jelenik meg, és ezen viselkedés értelmezése a szülői jellemzők függvénye. A szülők által kitöltött temperamentum kérdőívvel kapcsolatos további problémák, hogy a szülők lelkiállapota (pl. aktuális szorongás) szintén befolyást gyakorol a kitöltésre. Lehetséges továbbá, hogy a szülő nem jól emlékszik a gyermek viselkedésére, esetleg szelektíven hívja elő az emlékeket. A szülő számára hiányzik a referenciacsoport, akikkel össze tudná hasonlítani saját gyermeke viselkedését (Rothbart, Goldsmith, 1985).

A temperamentum és a kötődés kapcsolata

A szocioemocionális fejlődés két fő összetevőjének vizsgálata során a legfontosabb kérdés, hogy a kötődés minőségét az anya, az anya-csecsemő interakció vagy inkább a baba temperamentuma határozza meg.

A temperamentumkutatók, például Buss és Plomin, vagy Kagan a temperamentumot tartják elsődlegesnek az attachment kialakulásában (Buss, Plomin 1986, Vaughn és mtsai, 1989). Szerintük az attachment klasszifikáció különbségei a csecsemők temperamentumának különbségeit tükrözik. Az átlagostól szélsőséges mértékben eltérő temperamentumú babák esetében a temperamentum valóban sokkal erőteljesebb közvetlen hatást gyakorol a kötődés biztonságára, mint normál minta esetén. Van den Boom extrém mértékben irritábilis babákat vizsgálva úgy találta, hogy a bizonytalan kötődés aránya nagymértékben megnőtt. A szélsőségesen irritábilis babák 78%-ánál alakult ki bizonytalan kötődés (Mangelsdorf, Frosch, 1999).

A kötődésemélet képviselői szerint viszont a kötődés minőségének különbségei sokkal inkább származnak a gondozók viselkedése közötti különbségekből, kevésbé a csecsemők viselkedésének egyéni különbségeiből, amellyel kiváltják a gondozó válaszait. Sroufe (1985) például azt vetette fel, hogy az anya-csecsemő kapcsolat története olyan mértékben transzformálja a temperamentum változót, hogy az nem működhet közre az attachment viselkedésben, mert a csecsemő egy éves korára már csak a kapcsolat története marad és nem a két elkülönült változó. Van Ijendoorn (van Ijendoorn és mtsai, 2004) számos tanulmányt

áttekintve szintén arra a következtetésre jutottak, hogy a szülői változók, elsősorban az anyai érzékenység sokkal nagyobb mértékben befolyásolja a kötődés kialakulását, mint a csecsemő temperamentuma.

A két szélsőséges állásponttal szemben létezik egy tranzakcionális elképzelés is, amely azt feltételezi, hogy a csecsemő temperamentum jellemzői és az anyai személyiség közötti összeillés határozza meg az attachment biztonságát. (Mangelsdorf, Frosch, 1999). A temperamentum egyéni eltérései a csecsemőket „könnyebbé” vagy „nehezebbé” teszik az anya számára. Ezért az irritábilis vagy „nehéz” babák valószínűbben lesznek bizonytalan kötődésűek. A kötődés minőségének bejósolásával kapcsolatban e modell legfontosabb kérdése, hogy hogyan kerülnek interakcióba, hogyan működnek együtt a csecsemő és a szülő jellegzetességei. Crockenberg (Calkins és mtsai, 1992) vizsgálatai szerint például az irritabilitás, mint temperamentum változó, csak akkor vezetett bizonytalan kötődéshez, ha az anya nem kapott szociális támogatást és ezért nem tudta kezelni a csecsemőt. Mangelsdorf (Mangelsdorf és mtsai, 1990) is azt találták, hogy az attachment biztonsága önmagában nem volt bejósolható sem a 9 hónapos kori distresszre való hajlamból, sem az anyák személyiségéből. A két változó interakciója jósolta be a kötődést.

Ezekből és további más vizsgálatokból is úgy tűnik, hogy néhány temperamentum jellemző, mint az irritabilitás vagy a distresszre való hajlam valószínűbben vezetnek bizonytalan kötődéshez. Másrészt néhány specifikus szülői jellemző ugyanúgy fontos az attachment kapcsolat szempontjából (pl. az anyai érzékenység), és a szociális támogatás bizonyos formái, elsősorban az anyai támogatás, szintén jelentősek a szenzitív gondozás bejósolásában. A legtöbb vizsgálat arra utal, hogy a gyermek temperamentuma közreműködik a kötődés kialakításában, de hatása inkább indirekt, módosítja az anyai személyiség és a szociális támogatás egyéb változóit. (Mangelsdorf, Frosch, 1999).

Vizsgálat

Vizsgálatunk egyik része a temperamentum mérése körüli vitákhoz kapcsolódik. A csecsemők temperamentumának mérésére kifejlesztett egyik legújabb amerikai temperamentumkérdőív, a Rothbart-féle Infant Behavior Questionnaire- Revised (Gartstein, Rothbart, 2003) magyar változatát szeretnénk volna elkészíteni és magyar mintán (3-12 hónapos csecsemők) tesztelni.

A vizsgálat másik részében pedig a temperamentumméréssel kapcsolatos reliabilitás- és validitásproblémákat szeretnénk volna azzal vizsgálni, hogy többféle módszert alkalmazunk a temperamentum mérésére egy éves csecsemők vizsgálata során. Az alkalmazott módszerek a

laboratóriumi strukturált megfigyelés, pszichofiziológiai mérés és kérdőíves módszer. Feltételeztük, hogy a temperamentum különböző módokon mért értékei között magas korrelációt fogunk találni. Ugyanebben az elrendezésben a temperamentum és a kötődés közötti vitatott kapcsolatot kívántuk vizsgálni, feltételezve, hogy létezik közöttük kapcsolat, ha megfelelő módszert választunk a vizsgálatra. A szakirodalomban a két változó közötti kapcsolat kutatásában a kötődést többnyire az Idegen Helyzet Vizsgálattal mérik (Ainsworth, 1978), amely a csecsemők kategorikus besorolását eredményezi, míg a temperamentum folytonos változóként jelenik meg, a mért értékek kontinuum mentén helyezkednek el. Néhány eredmény szerint erősebb kapcsolatot találtak a két változó között, amennyiben a kötődést az Attachment Q-Sort módszerével (Waters, Deane, 1985) mérték (van Bakel, Riksen-Walraven, 2004). Saját kutatásunkban a kötődést így ezzel a módszerrel vizsgáltuk. Ez a módszer a kötődés biztonságát szintén folytonos változóként írja le.

Az Infant Behavior Questionnaire- Revised (Gartstein, Rothbart, 2003) kérdőívvel végzett vizsgálat

Az IBQ-R kérdőív nagy előnye, hogy a temperamentum több dimenziójának megfigyelését viszonylag könnyen és rövid idő alatt teszi lehetővé. A kérdőív ugyanakkor megpróbálja kiküszöbölni az anya által kitöltött temperamentumkérdőívek jellemző hibáit, amelyek elsősorban a megfigyelő jellemzőiből adódhatnak: pl.: szociális kíváncsiság hatása, gondozó korlátozott tudása a gyermek viselkedéséről és annak jelentéséről, nem ismeri más gyermekek viselkedését, akikkel sajátját összehasonlíthatná, illetve pontatlanul képes emlékezni a gyermekkel kapcsolatos eseményekre. Ezek elkerülésére tehát a kérdőív olyan itemeket használ, amelyek nemrég történt eseményekre kérdeznek rá. A csecsemő bizonyos specifikus reakcióinak előfordulási gyakoriságát kell megítélniük az anyáknak az előző egy hét, néha az előző két hét során. A leírt viselkedések inkább konkrét viselkedéseket jelentenek, semmint absztrakt vagy összehasonlító ítéletek. A konkrét viselkedések is egy-egy adott szituációra vonatkoznak, ez korlátozza azon problémák lehetőségét, amelyek a globális kérdésekkel kapcsolatosak, amikor a válaszadónak különböző szituációkból kell információkat összegyűjtenie. Ezek a szituációk különösen alkalmasak a csecsemő reakcióinak kiváltására (fürdetés, öltöztetés, etetés, alvás). Ez növelheti a specifikus szituációk előhívásának valószínűségét és csökkentheti a szociális kíváncsiság hatásait (Gartstein, Rothbart, 2003).

Az adott, konkrét viselkedés előfordulási gyakoriságát 7 pontos skálán kell az anyának értékelni, a skála a „soha” és „mindig” között mozog, nem igényli összehasonlító ítéletek megfogalmazását. Létezik még egy „X” („nem alkalmazható”) válasz is, amennyiben a babára

nem illik az adott kérdés (nem releváns az adott életkorra, vagy az adott családban más csecsemőgondozási gyakorlatot követnek) (Gartstein, Rothbart, 2003). A kérdőív 14 skálája 191 item-et tartalmaz.

AZ IBQ-R skálái

<u>Aktivitásszint</u>	az összes motoros aktivitás, beleértve a karok és lábak mozgását, fészkelődést (izgést-mozgást), helyváltató aktivitást („Öltöztetés vagy vetkőztetés közben milyen gyakran kapálózott kézzel és lábbal?”)
<u>Mosoly és nevetés</u>	a gyermek örömeinek affektív kifejeződése bármely szituációban, általában a gondozás vagy játék során („Az elmúlt hét folyamán hányszor mosolygott vagy nevetett, ha játékot adott a kezébe?”)
<u>Félelem</u>	ijedtség vagy distressz a környezet (ingerlés) hirtelen változásakor, új tárgyak vagy szociális ingerek (személyek) esetén és /vagy hosszan tartó latencia egy intenzív vagy új inger megközelítésekor („Amikor ismeretlen felnőttnak mutatták be, milyen gyakran kapaszkodott a szülőbe? ..”)
<u>Korlátozásra mutatott distressz</u>	nyűgösködés, sírás vagy distressz kifejezése mozgáskorlátozás esetén, gondozói tevékenység esetén (tisztába tévés), vagy ha nem tehet meg egy vágyott dolgot („Az elmúlt hét folyamán milyen gyakran ellenkezett, amikor korlátozták a helyét: gyerekülés, járóka, autósülés?”)
<u>Megnyugtathatóság</u>	a sírás, nyűgösködés, distressz csökkenése, ha a gondozó valamilyen megnyugtatóra szolgáló módszert alkalmaz („Amikor beszélt vagy énekelt a kisgyerekeknek, milyen gyakran nyugodott meg azonnal?”)
<u>Orientáció (érdeklődés) időtartama</u>	egyetlen tárgygal kapcsolatos, hosszabb ideig tartó vizsgálódás, rá irányuló figyelem, vokalizáció és/vagy interakció, ha nincs hirtelen változás a környezeti ingerekben („Az elmúlt hét folyamán a kisgyerek hányszor játszott játékkal vagy tárggyal 5-10 percig?”)
<u>Vokális reaktivitás</u>	A csecsemő által a napi tevékenységek során adott vokalizáció mennyisége („Milyen gyakran adott ki beszédhangokat, miközben az etetőszékben várta az ételt?”)
<u>Megközelítés</u>	A várható kellemes aktivitásokkal kapcsolatos pozitív izgalmi állapot és gyors megközelítés („Amikor új játékot kapott, milyen gyakran lett izgatott, hogy megkapja?”)
<u>Csökkenő reaktivitás/ Distresszből való felépülés sebessége</u>	distresszből, izgalmi állapotból, vagy általános arousal-ból való felépülés sebessége, az elalvás könnyűsége („Amikor valami miatt dühös volt, milyen gyakran maradt dühös legalább 10 percig?”)
<u>Magas intenzitású öröm</u>	nagy intenzitású, komplexitású, újdonságértékű, vagy inkongruenciájú ingerekkel kapcsolatos öröm, vagy élvezet („Az elmúlt hét folyamán hányszor mosolygott, vagy nevetett csiklandozás közben?”)
<u>Alacsony intenzitású öröm</u>	alacsonyabb intenzitású, kisebb komplexitású, újdonságértékű és inkongruenciájú ingerekkel kapcsolatos élvezet vagy öröm. („Az elmúlt hét folyamán milyen gyakran élvezte, ha énekelnek neki?”)
<u>Perceptuális érzékenység</u>	az enyhe, alacsony intenzitású környezeti ingerek észrevételével kapcsolatos („Az elmúlt hét folyamán milyen gyakran tűnt úgy, hogy egészen halk hangokra is felfigyel?”)
<u>Szomorúság</u>	általános rosszkedv, vagy lehangoltság és csökkent aktivitás, melyek kapcsolatosak a személyes szenvedéssel, fizikai állapottal, egy tárgy elvesztésével, vagy egy vágyott akció kivitelezésére való képtelenséggel („Szomorúnak tűnt-e a kisgyerek akkor, amikor a róla gondoskodó személy szokatlanul hosszú időre elment?”)
<u>Testkontaktus keresése</u>	annak jelzése, hogy a gondozó vegye fel, illetve ha ez megtörténik, ennek élvezete („Amikor karjaiban tartotta a kisbabát, milyen gyakran élvezte a helyzetet?”)

A csecsemőkori temperamentum struktúrájának azonosítása során a kérdőív faktoranalízisével 3 fő faktort találtak:

1. Extraverzió (Surgency): Aktivitásszint, Mosoly és nevetés, Magas intenzitású öröm, Perceptuális érzékenység, Megközelítés, Vokális reaktivitás.
2. Negatív affektivitás: Korlátozásra mutatott distressz, Félelem, Szomorúság, és negatívan szerepelt ebben a faktorban a Csökkenő reaktivitás.

3. Orientáció/Szabályozás (szabályozó funkciók): Orientáció időtartama, Alacsony intenzitású öröm, Megnyugtathatóság, Testkontaktus keresése.

A vizsgálat lebonyolítása, a vizsgálatban résztvevők

A kérdőívet a szerzőktől kaptuk meg, angolról magyarra fordítottuk, majd visszafordítottuk angolra és módosítottuk a felmerült eltérések alapján.

Pécs város védőnői segítségével juttattuk el a kérdőívet a családokhoz. A kérdőívek egy része nem került vissza hozzánk, illetve kitöltése hiányos volt. 300 kérdőívet osztottunk ki a védőnők között, ebből 224 érkezett vissza, ebből 198, anyák által kitöltött kérdőív volt kiértékelhető.

Az anyák 85.9%-a első házasságában élt, 8.1%-a a második házasságában élt, 3.5%-uk pedig elvált vagy egyedülálló volt. A minta szignifikánsan különbözött az amerikai mintától, az elsődleges gondozó (anya) életkora és iskolai végzettsége tekintetében. A magyar mintában az anyák szignifikánsan fiatalabbak (Mean=29.48 év, $p<.0001$) és alacsonyabb az iskolai végzettségük (Mean =13.86 év, $p<.0001$).

A 198 csecsemőt három életkori csoportba osztottuk: 3-6 hónaposok (37.4%), 6-9 hónaposok (31.8%) és 9-12 hónaposok (30.8 %). A csecsemőknek nagyjából a fele (52%) fiú, illetve lány (48%) volt.

Fontosabb eredmények

A kérdőívvel kapott eredmények támogatják az IBQ-R magyar változatának használhatóságát. A kérdőív 13 skálájánál megfelelő **belső konzisztenciát** találtunk (Cronbach's alpha $\geq .70$). Bár a 14, Megnyugtathatóság skálánál a Cronbach's alpha érték nem volt megfelelő, viszont a skála a faktoranalízisben a várt faktorba, az Anyai szabályozás faktorába került.

A **skálák közötti interkorrelációk** alacsonyak, illetve mérsékeltek, és a várt irányba mutatnak. Jelzik, hogy a skálák nem teljesen függetlenek, de nem is redundánsak. Az amerikai és a magyar minta átlagai között különbségek vannak, ezek a különbségek azonban nem konzisztensek a három életkori csoport tekintetében.

Érdekes, hogy a két mintán a **faktorstruktúra** hasonló, azonban a magyar mintán egy faktorról több jelent meg, a Szabályozás faktor két különálló faktorra bomlott. Az egyik faktor inkább a csecsemő intenzív érzelmi állapotainak szabályozását írja le, hiszen ennek eszköze ebben az életkorban egyértelműen az anya (testkontaktussal és a megnyugtató egyéb eszközeivel). A másik faktorba kerültek azok a szabályozó akciók, melyek inkább a csecsemő önálló erőfeszítéseire utalnak. Az Orientáció időtartama a figyelemváltás később megjelenő képességét elővételezheti, az Alacsony intenzitású öröm, illetve a Mosoly és nevetés skálák az enyhe pozitív érzelmek szabályozó szerepére hívják fel a figyelmet.

Az IBQ-R faktoranalízisével kapott eredmények (főkomponens faktoranalízissel, varimax rotációval)

Változó	Pozitív affektivitás	Önszabályozás	Negatív affektivitás	Anyai szabályozás
Magyarázott variancia, %	25,8%	19,3%	8,6%	7,9%
<i>Sajátérték</i>	3,62	2,70	1,21	1,10
Megközelítés	0.84	0.05	0.10	0.00
Magas intenzitású öröm	0.68	0.23	0.01	0.39
Perceptuális érzékenység	0.65	0.29	0.05	-0.15
Vokális reaktivitás	0.62	0.52	0.02	-0.05
Aktivitásszint	0.60	-0.08	0.22	-0.16
Orientáció ideje	-0.03	0.77	-0.06	-0.08
Alacsony intenzitású öröm	0.12	0.71	-0.20	0.15
Mosoly és nevetés	0.33	0.64	-0.04	0.11
Csökkenő reaktivitás	0.06	0.11	-0.84	0.00
Szomorúság	0.28	0.01	0.81	-0.13
Korlátozásra mutatott distressz	0.49	-0.19	0.66	-0.09
Félelem	0.13	0.34	0.32	-0.71
Testkontaktus keresése	-0.18	0.47	0.14	0.69
Megnyugtathatóság	0.19	0.23	-0.24	0.29

A magyar és az amerikai minta skálaátlagai közötti szignifikáns különbségek két fő faktornál jelennek meg:

1) A magyar csecsemők magasabb pontokat kaptak az Orientáció időtartama, Alacsony intenzitású öröm, Testkontaktus keresése skálakon, melyek az Önszabályozás, illetve Anya általi szabályozás nagyobb faktorokba sorolhatók. Az eredménynek több oka is lehet. Lehet, hogy a magyar mintán az anyák jobban tolerálják a csecsemők testkontaktussal kapcsolatos igényeit, míg az amerikai anyák jobban, vagy esetleg korábban bátorítják a csecsemők relatív önállóságát, függetlenségét. Előfordulhat az is, hogy egyszerűen a szociális kíváncsiság hatásáról van szó, és a magyar mintában az anyák szeretnék úgy bemutatni csecsemőjüket (tudatosan, vagy tudattalanul), mint aki sokszor keresi és élvezzi a testkontaktust. Szintén az Anya általi szabályozás faktorhoz tartozik a Megnyugtathatóság skála, ahol viszont a magyar csecsemők szignifikánsan alacsonyabb pontértékeket kaptak mindhárom életkori csoportban, mint amerikai társaik. Ez látszólag ellentmond az előbb leírtaknak, viszont összefüggésben lehet azzal, hogy a magyar mintán alacsonyabbak az értékek a Csökkenő reaktivitás skálán is (az első két életkori csoport esetében). Így elmondhatjuk, hogy a magyar mintán a csecsemőknél lassabban csökken a magas arousal-szint distressz esetén, akár önmaguk próbálják csökkenteni, akár az anya próbál szabályozni.

2) A magyar mintában a csecsemők magasabb értékeket kaptak az Aktivitásszint, Megközelítés, Perceptuális érzékenység skálakon, melyek mind a Pozitív affektivitás faktorba tartoznak. Lehetséges, hogy a magyar csecsemők kevésbé gátoltak/félénkek, mint az

amerikaiak. Hiszen az Aktivitásszint és a Megközelítés skálák tételeinek egy része az új ingerekkel kapcsolatos. Tendencia volt egyébként arra is, hogy a magyar mintán alacsonyabbak a Szomorúság skála értékei, és magasabbak a Magas intenzitású öröm, illetve a Mosoly és nevetés skálákon elért pontszámok (a különbség azonban nem volt szignifikáns). Lehetséges, hogy a két minta demográfiai különbségei is szerepet játszanak. A magyar mintában az anyák szignifikánsan fiatalabbak, illetve alacsonyabb az iskolai végzettségük, talán e miatt kevésbé szoronganak, aggodalmaskodnak, jobban támogatják a csecsemő explorációs aktivitását. Az, hogy ugyanakkor a Testkontaktus keresése is magasabb a magyar mintán, a kötődésmérettel jól magyarázható. Azok a csecsemők, akiknek az anyja biztonságot nyújt, elsősorban a testkontaktus segítségével, bátrabban fedezik fel a környezetet.

A kapott szignifikáns **életkori különbségek** jól magyarázhatók a fejlődésben törvényszerűen bekövetkező változásokkal, és konzisztensek az amerikai mintán kapott eredményekkel is. Az életkor előrehaladtával nőttek a pontszámok az Aktivitásszint, Korlátozásra mutatott distressz, Megközelítés skálákon. Természetes, hogy a csecsemő mozgásfejlődésével párhuzamosan egyre aktívabbá válik, de mivel kognitív képességei még korlátozottak, a környezet ezt az aktivitást korlátok közé próbálja szorítani, amire a csecsemő növekvő distresszrel reagál. Az életkorral párhuzamosan egyaránt fejlődnek a csecsemő kommunikációs képességei, a környezettel folytatott interakciós kapacitása, tárgyak, emberek megkülönböztetésének képessége. Ezeket a képességeit egyre nagyobb mértékben használja, ugyanakkor élvezi is, hogy rendelkezik velük. Ezeket a fejlődési változásokat jelzi a Magas intenzitású öröm. Perceptuális érzékenység és Vokális reaktivitás skálákon megjelenő pontszámnövekedés az életkorral párhuzamosan.

A fiatalabb csecsemők magasabb értéket kaptak a Testkontaktus keresése skálán. Az életkor növekedésével és a mozgásfejlődéssel párhuzamosan csökken a csecsemő igénye a szoros, állandó testkontaktusra. Érdekes, hogy azt várhatnánk, hogy a kötődés kialakulásának érzékeny, átmeneti időszakában (ami a 3. életkori csoport lenne), ismét növekedhetne a Testkontaktus keresése. Ez sem nálunk, sem az amerikai mintán nem jelent meg. Csecsemővizsgálatunk adatai szerint azonban ez inkább egy éves kor környékén, még inkább azon valamivel túl jelenik meg.

Csecsemővizsgálat

A vizsgálat lebonyolítása, a vizsgálatban résztvevők

A csecsemőket Pécssett több körzet védőnői segítségével értük el. A védőnők az általuk gondozott anyákkal röviden ismertették a vizsgálat lényegét, majd az érdeklődő anyákat személyesen kerestük fel, részletesen elmondtuk a kísérlet célját, továbbá, hogy hány alkalommal, hogyan fognak lezajlani a vizsgálatok. A mintánk elsősorban középosztálybeli, magasabb iskolai végzettségű, jó szociokulturális háttérrel rendelkező családokból került ki. A kísérletben 36 anya-csecsemő pár vett részt, közülük 12 fiú, 24 lány, 26 elsőszülött. A babák egy évesek voltak a vizsgálat idején.

Az anya egy hétig figyelte otthon csecsemője viselkedését, majd kitöltötte az IBQ-R kérdőívet. Ez után következett a laborvizsgálat. A labor egy átalakított egyetemi tanterem volt, melyet játszószobának rendeztük be (néhány játékkal, színes mintával a falakon). Először rövid anamnézist vettünk fel, mialatt a csecsemő szabadon játszva ismerkedhetett a helyzettel. Az anamnézis kérdései a család szociokulturális jellemzőire és a csecsemő fejlődésére vonatkoztak. Amikor a gyermek már valamennyire megbarátkozott a helyzettel, következett a három rövid epizód, melyek a temperamentum viselkedéses, illetve fiziológiai korrelátumainak (szívfrekvencia és szívfrekvencia variabilitás) vizsgálatára szolgáltak. Az ott készült videofelvétel alapján meghatározott szempontok szerint kódoltuk a temperamentum viselkedéses jellegzetességeit. A laboratóriumi vizsgálat után rövid időn belül a csecsemők otthonában videofelvételt készítettünk, mely alapján később értékeltük a kötődés minőségét.

Vizsgálati módszerek

1) **Attachment Q-Szortírozás (AQS)** (Waters, Deane,1985), mellyel a kötődés biztonságát mértük. A csecsemők egy éves korában egy alkalommal két órás otthoni videofelvételeket készítettünk. A 90 állítást Waters útmutatásai alapján független képzett kódolók szortírozták a 2 órás otthoni videofelvétel megtekintése után (a két kódoló közötti inter-rater reliabilitás 0.808 volt.). A szortírozás eredményeként a gyermekekről készült jellemzéseket korreláltattuk a Waters és munkatársai által létrehozott, „prototipikusan biztonságosan kötődő” gyermek viselkedési profiljával. Így kaptuk meg a kötődés biztonságának értékét (security score), illetve az anyától való függőség értékét (dependency score).

2) **IBQ-R kérdőív** (Gartstein, Rothbart, 2003)

3) **Temperamentum laboratóriumi strukturált megfigyelése:** a csecsemők viselkedésének 20 perces megfigyelése 4 epizódban:

1. epizód: szabad játék

2. epizód: enyhe stressz (EKG pánt felhelyezése)

3. epizód: szabad játék

3. epizód: erős stressz (anya elbújik, meg kell keresni).

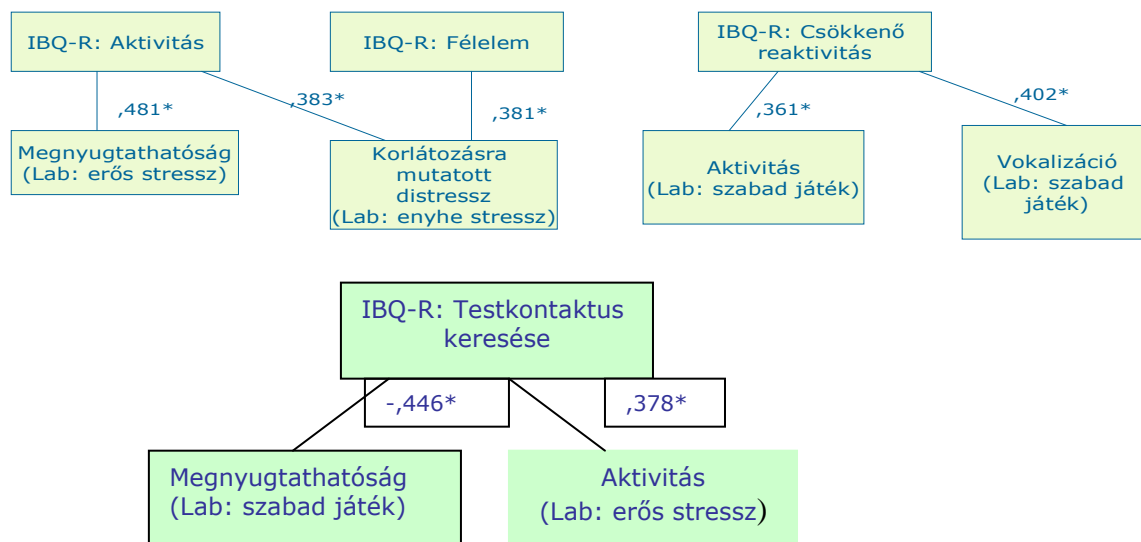
Értékelés: az IBQ-R kérdőívben Rothbart által leírt temperamentumskálákat próbáltuk a laboratóriumi viselkedés pontozására adaptálni. A kódolási rendszer kialakítása során figyelembe vettük Karp (Karp és mtsai, 2004) Behavioral Style Observational System (BSOS) pontozási rendszerét. Független pontozó végezte epizódonként a kódolást.

4) **Fiziológiai változók vizsgálata:** szívritmus- és szívritmus variabilitás: telemetriás EKG segítségével, szívfrekvencia és szívfrekvencia-variabilitás mérése, és átlagolása, a laboratóriumi vizsgálatban, az „erős stressz” epizód alatt.

Fontosabb eredmények

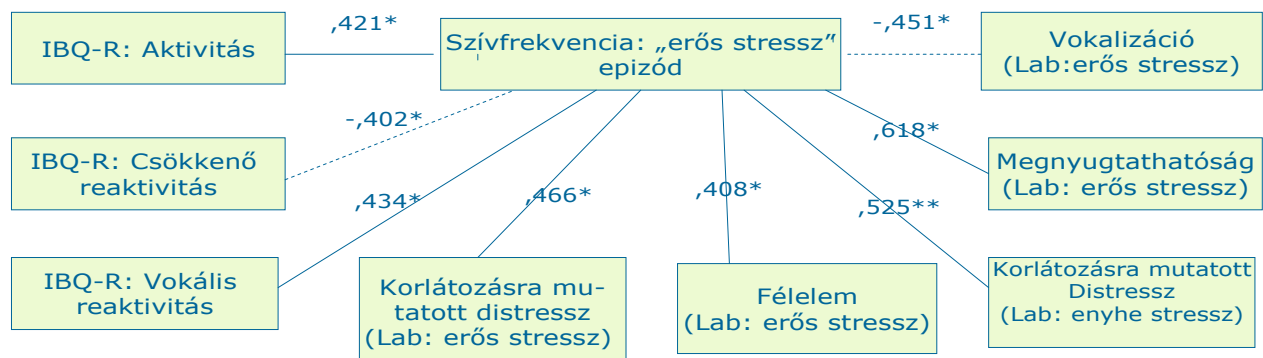
1) A temperamentum különböző módszerekkel mért értékei közötti összefüggések

Az IBQ-R skálái és a laboratóriumi viselkedés közötti korrelációk

* $p < .05$

A laboratóriumban kapott szívfrekvencia eredmények korrelációi az IBQ-R skáláival, illetve a laboratóriumi viselkedéssel

* $p < .05$, ** $p < .01$

A kérdőívvel kapott eredmények, a szívritmus értékek és a laboratóriumi viselkedés korrelációja egy sajátos **temperamentum-mintázatra** utalhatnak. Ennek jellemzői a korrelációkat összefüggésükben és összességükben elemezve a következők:

Az anya által az IBQ-R-rel mérve a csecsemők otthon nagyobb aktivitást, több vokalizációt mutatnak, viszont a distresszből lassabban épülnek fel. Ez utóbbi azt jelenti, hogy nehezebben nyugszanak meg maguktól, nehezebben alszanak el, vagyis lassabban csökken arousal-jük. A laboratóriumban viszont ezek a babák magasabb szívfrekvenciával jellemezhetők stresszt kiváltó helyzet esetén, nehezebben nyugtathatók meg ebben a helyzetben (a megnyugtathatóságot fordítottan kódoltuk), nagyobb félelmi viselkedést mutatnak (hajlamosabbak az anya közelében maradni), kevesebbet vokalizálnak és a korlátozásra erőteljesebb distressz reakcióval válaszolnak (irritabilitásuk magasabb). Ez a mintázat megfeleltethető a Kagan által **„Magas reaktivitásnak”** (Kagan, Snidman 1999) nevezett jellegzetességnek, vagy Thomas és Chess (1977) elmélete alapján **„Difficult behavioral style”**-nak. Kagan szerint az alacsony amygdala ingerküszöbvel rendelkező újszülöttek (az amygdala nagy számban tartalmaz olyan receptorokat, melyek a félelmi viselkedés megjelenítésében fontosak) erőteljes végtagmozgásokat mutatnak, és ismeretlen helyzetre intenzívebb, gyakoribb distressz-sírással reagálnak (az IBQ-R Aktivitás skálája több tételében éppen a végtagmozgásokra kérdez rá: pl.: „Amikor a csecsemőt a hátára fektették, milyen gyakran kapálózott kézzel és lábbal?”) Őket nevezi Kagan magas reaktivitású csecsemőknek. A magas reaktivitású csecsemők stresszhelyzetben magasabb szívfrekvenciával is jellemezhetők. Ezzel szemben a magasabb ingerküszöbvel született csecsemők kevesebb motoros aktivitást mutatnak, kevesebbet sírnak bizonytalan, ismeretlen helyzetben. Ők az alacsony reaktivitású babák. Kagan feltételezése szerint a csecsemőkori magas reaktivitás bejósolhatja a későbbi gátolt viselkedés megjelenését.

Az IBQ-R skálái és a laboratóriumi viselkedés kapcsolatánál egy igen érdekes összefüggést fedezhetünk fel. Gartstein, Rothbart (2003) kérdőívének faktoranalízisében az Aktivitás, Vokális reaktivitás skálák az „Extraverzió, pozitív affektivitás” faktorba tartoznak, a mi vizsgálatunkban mégis a negatív affektivitással összefüggésbe hozható laboratóriumi viselkedéssel voltak kapcsolatban. Nem korreláltak a laboratóriumi aktivitással, vokalizációval. Ennek oka lehet, amint erre már utaltunk, hogy az IBQ-R Aktivitás skálája inkább a reaktivitást, több kérdésben egyfajta „motoros nyugtalanságot” mér, ami nem ugyanaz, mint a laboratóriumban mutatott mászás, járás mennyisége. Inkább egyfajta irritabilitásnak tekinthető. Az IBQ-R Testkontaktus keresése skála viszont a várt irányban korrelált a laboratóriumi viselkedéssel, magasabb értékei a laborban jobb

megnyugtathatósággal (fordítva pontoztuk, ezért negatív a korreláció) és nagyobb aktivitással jártak. A több testkontaktus az anyával elősegíti a biztonságos kötődés kialakulását, ami támogatja az idegen hely felfedezését és segíti a megnyugtatót.

2) A temperamentum és a kötődés közötti kapcsolatra vonatkozó eredmények

A kötődés biztonsága pozitívan kapcsolódik a laboratóriumban mért aktivitáshoz, több epizódban is. Hipotézisünkben a megközelítéssel vártunk kapcsolatot, de lényegében az aktivitás is explorációt, a környezet felfedezését jelenti (a mi kódolásunk szerint). A kötődés a hipotézisekben elvárt kapcsolatban van továbbá a pozitív érzelmek kimutatásával, mint a mosoly és nevetés, a vokalizációval, és a testkontaktussal. A kötődés és a temperamentumkérdőív skálái között viszont nem kaptuk meg a hipotézisekben leírt, elvárt összefüggéseket, nem álltak egymással kapcsolatban. Annak ellenére sem, hogy az IBQ-R egyes skáláin (Megnyugtathatóság, Testkontaktus) megjelenő kérdések nagyon hasonlítanak az AQS bizonyos itemeiben megfogalmazott állításokra. A kapcsolat hiányának legfőbb okát abban látjuk, hogy a kérdőívet az anya töltötte ki. Az AQS-t és a laboratóriumi kódolást egymástól független kódolók végezték, úgy tűnik azonban, hogy objektívebb képet tudnak adni, mint az anya. A korreláció hiánya arra utalhat, hogy az anya percepciója valóban erősen befolyásolja csecsemője viselkedésének észlelését.

A kötődési és viselkedési változók korrelációs kapcsolatai

Security	Depend ency	Aktivitás: Szabad játék 1	Mosoly és nevetés: Szabad játék	Testkon- taktus: Szabad játék	Vokális reaktivitás: Szabad játék	Aktivitás: Szabad játék 2.	Kísérleti próbák alatti aktivitás, próbák átlaga
Security				0.39*			0.47**
Dependen cy				0.41**			0.43**
Dependen cy ²	-0.69**	-0.54**	-0.57**	-0.43**	-0.39*	-0.43**	-0.50**

*= p<0.05, **=p≤0.01

Konklúzió

Vizsgálatunk a temperamentum mérésével kapcsolatos vitában arra az eredményre vezetett, hogy az anya által kitöltött temperamentumkérdőívek (legalábbis az általunk vizsgált kérdőív, az IBQ-R esetében) eredményeit valószínűleg nagymértékben torzítja az anya személyisége, elvárásai, percepciója a csecsemővel kapcsolatban. Ennek következtében a kérdőív eredményei nehezen feleltethetők meg fiziológiai vagy viselkedéses adatoknak. Nem szabad

azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy ugyanakkor az IBQ-R nagyobb mintán végzett vizsgálata igen szép eredményeket hozott. Az ellentmondást úgy oldhatjuk fel, hogy önmagában nyilván jól használható az anya által kitöltött kérdőív, ha úgy kezeljük, hogy elsősorban azt mutatja, ahogyan az anya látni szeretné csecsemőjét. Ez a kép önmagában lehet teljesen konzekvens, ettől még jól használható a kérdőív például a klinikai gyakorlatban. Eredményeinkből úgy tűnik, hogy a temperamentum fiziológiai módszerrel, illetve a viselkedés képzett megfigyelő általi, strukturált megfigyelésével objektívebb adatok nyerhetőek a csecsemő temperamentumáról. Ezekkel a módszerekkel inkább találtunk kapcsolatot egyrészt a temperamentum és az anamnesztikus adatok, másrészt a temperamentum és a kötődés között.

Vizsgálatunk másik fő kérdése a temperamentum és a kötődés kapcsolata. Azt egyértelműen megállapíthatjuk, hogy létezik ez a kapcsolat, és jó módszernek bizonyult ehhez Waters és Deane (1985) AQS-ét használni. Ezt a kapcsolatot csak akkor találtuk meg, amikor a temperamentumot a viselkedés megfigyelésével vizsgáltuk. A kapcsolat létezésére utal továbbá az is, hogy a temperamentumnak a viselkedés megfigyelésével kapott változói és a kötődés biztonságossága egyaránt kapcsolódik az általunk felvett anamnesztikus adatokhoz valamilyen módon. A szocioemocionális fejlődés összetevői bonyolult kölcsönhatásokon keresztül befolyásolják egymást, disszertációmban elsősorban a kapcsolat létezése nyert újabb bizonyítékot. Eredményeink ezen a területen is, akárcsak a kérdőív esetében, további vizsgálatok lehetőségére és szükségességére hívják fel a figyelmet

Minden hipotézissel kapcsolatban felmerül a kis minta problémája, amely az egyik oka lehet annak, hogy nem a várt eredményeket kaptuk.

Az eredmények háttérében állhatnak továbbá a temperamentum mérésének általános problémái is: a laboratóriumi mérésnél korlátozott a rendelkezésre álló viselkedéskészlet a hétköznapihoz képest, ezért mi csak a viselkedéselemek aktuális, nem általánosítható, szűk körét láthatjuk. Ezt ugyan speciális epizódok alkalmazásával megpróbáltuk elkerülni, de nem biztos, hogy sikerült. Ráadásul a laboratórium új, idegen helyzetet jelent, ahol a csecsemő valószínűleg egészen másképp viselkedik, mint otthon az anyával (pl. szélsőségesebb érzelmi reakciók jelenhetnek meg).

Hivatkozott irodalom

Ainsworth, M. D., Blehar, M. C., Waters, E., Wall, S. (1978). *Patterns of Attachment* (A Psychological Study of the Strange Situation). Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, New Jersey

Bates, J. E. (1989) Concepts and measures of temperament. In: Kohnstamm, G. A., Bates, J. E., Rothbart, M. K. (eds) *Temperament in Childhood*, Wiley and Sons, Chichester

- Buss, A. H., Plomin, R. (1986) The EAS approach to temperament. In: Plomin R., Dunn, J. (eds) *The study of temperament: changes, continuities and challenges*, Hillsdale, NJ., Erlbaum
- Calkins, S. D., Fox, N. A. (1992). The relations among infant temperament, security of attachment and behavioral inhibition at twenty-four months. *Child Development*, 63, 1456-1472
- Gartstein, M. A., Rothbart, M. K. (2003). Studying infant temperament via the Revised Infant Behavior Questionnaire. *Infant Behavior and Development*, 26, 64-86.
- Goldsmith, H. H., Buss, A. H., Plomin, R., Rothbart, M. K., Thomas, A., Chess, S., Hinde, R. A., McCall, R. B. (1987). Roundtable: What is Temperament? Four Approaches. *Child Development*, 58, 505-529.
- Goldsmith, H. H., Rieser-Danner, L. A., Briggs, S. (1991). Evaluating convergent and discriminant validity of temperament questionnaires for preschoolers, toddlers and infants. *Developmental Psychology*, 27, 566-579.
- Hubert, N. C., Wachs, T. D., Peters-Martin, P., Gandour, M. J. (1982). The study of early temperament: measurement and conceptual issues. *Child Development*, 53, 571-600.
- Kagan J., Snidman N. (1999): Early childhood predictors of adult anxiety disorders, *Biological Psychiatry*, 46, 1536-1541.
- Karp, J., Serbin, L. A., Stack, D. M., Schwartzmann, A. E. (2004). An observational measure of children's behavioural style: evidence supporting a multi method approach to studying temperament. *Infant and Child Development*, 13, 135-158.
- Mangelsdorf, S., Gunnar, M., Kestenbaum, R., Lang, S., Andreas, D. (1990). Infant proneness-to-distress temperament, maternal personality and mother-infant attachment: Association and goodness-of-fit. *Child Development*, 61, 820-831.
- Mangelsdorf, S. C., Frosch, C. A. (1999) Temperament and Attachment: One Construct or two? *Advanced Child Development Behavior*, 27, 181-220.
- Rothbart, M. K., Goldsmith, H. H. (1985). Three approaches to the study of infant temperament. *Developmental Review*, 5, 237-260.
- Rothbart, M. K., Ahadi, S. A. (1994). Temperament and the development of personality. *Journal of Abnormal Psychology*, 103:1, 55-66.
- Sroufe, L. A. (1985). Attachment classification from the perspective of infant-caregiver relationships and infant temperament. *Child Development*, 56, 1-14
- Strelau, J. (1998). *Temperament – A Psychological Perspective*. Plenum Press, New York
- Strongman, K. T. (1996). *The psychology of emotion* (Theories of emotion in perspective). John Wiley and Sons.
- Thomas, A., Chess, S. (1977) Temperament and its delineation, Measurement and rating of temperament. In: *Temperament and development*. 18-25, 118-131., New York: Bruner/Mazel
- van Bakel, H. J. A., Riksen-Walraven, M. (2004). AQS security scores: What do they represent? A study in construct validation. *Infant Mental Health Journal*, 25, (3), 175-193.
- van Ijzendoorn, M. H., Vereijken, C. M. J. L., Bakermans-Kranenburg, M. J., Riksen-Walraven, J. M. (2004): Assessing attachment security with the Attachment Q- Sort: Meta-analytic evidence for the validity of the observer AQS. *Child Development*, 75, 1188-1213.
- Vaughn B. E., Lefever G. B. Seifer R., Barglow P. (1989): Attachment behavior, attachment security, and temperament during infancy. *Child Development*, 60, 728-737.

Waters, E., Deane, K. E. (1985). Defining and assessing individual differences in attachment relationships: Q-methodology and the organization of behavior in infancy and early childhood. In: Bretherton-Waters (eds): Growing Points of Attachment Theory and Research. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50, (Serial No. 209), 41-65.

Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Dr. Kállai Jánosnak, aki egyetemi tanulmányaim óta folyamatosan segíti szakmai fejlődésemet. Szeretném megköszönni a vizsgálatban résztvevő gyermekeknek és szüleiknek a segítségüket és türelmüket, hogy lehetővé tették a kísérlet lefolytatását. A kísérlet megtervezésében, lebonyolításában külön szeretném kifejezni hálámat Lábadi Beatrixnek, akivel az egész kísérletet véghez vittük. Az eredmények statisztikai értékelésében nyújtott segítségét szeretném megköszönni Dr. Pauler Gábornak, és Kosztolányi Péternek.

Köszönet családomnak a sok türelemért és segítségért, amivel támogatták, és lehetővé tették munkámat.

Publikációk

Kállai, J., Kóczán, Gy., Kosztolányi, P., **Osváth, A.** (1998): Rehabilitation of spatial orientation during treatment of panic agoraphobic subjects. *International Journal of Psychophysiology*, 30:1-2, September

Kállai, J., Kosztolányi, P., **Osváth, A.**, Jacobs, W. J. (1999): Attention fixation training: training people to form cognitive maps help to control symptoms of panic disorder with agoraphobia. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, Vol. 30, 4, 273-288.

Osváth, A., Kállai, J., Sasvári-Székely, M., Rózsa, S., Bánki, M. Cs. (2002): A Cloninger-féle Temperamentum és Karakter Kérdőív (TCI) biológiai és pszichológiai vonatkozásai, *Psychiatria Hungarica*, 17, 2, 168-181.

Osváth Anikó (2002): A csecsemő szocio-emocionális fejlődésének kétfajta megközelítése: temperamentum és kötődés, In. *PTE Illyés Gyula Főiskolai Kar Tudományos Közleményei*, V. kötet, 72-85.

Osváth Anikó (2003): A személyiség pszichobiológiai modelljének és Cloninger Temperamentum és Karakter Kérdőívének (TCI) bemutatása, In. Kállai J., Kézdi B. (szerk.): *Új távlatok a klinikai pszichológiában*, Új Mandátum Könyvkiadó, Bp., 2003., 161-181. (Sorozat: Szöveg és lélek /4)

Csathó, Á., **Osváth, A.**, Bicsák, É., Karádi, K., Manning, J. T., Kállai, J. (2003). Sex role identity related to the ratio of second to fourth digit length in women. *Biological Psychology*, 62, 147-156.

Csathó, Á., **Osváth, A.**, Karádi, K., Bicsák, É., Manning, J. T., Kállai, J. (2003). Spatial navigation related to the ratio of second to fourth digit length in women. *Learning and individual differences*, 13, 239-249.

Kállai, J., Kerekes, Zs., **Osváth A.**, Járai, R. (2003). Korai navigációs tapasztalatok, valamint a szorongás és félelmek hatása nők és férfiak tájékozódási stratégiáinak alakulására. *Magyar Pszichológiai Szemle*. LVIII. 3. 319-340.

Rózsa, S., Kállai, J., **Osváth, A.**, Bánki, M. Cs. (2004). *Temperamentum és karakter*. TCI felhasználói kézikönyv. Medicina, Budapest

Kállai, J., Lábadi, B., **Osváth, A.**, Makány, T., Karádi, K. (2004). A téri reprezentáció különböző szintjei valós és virtuális térben. In. László, J., Kállai, J., Bereczkei, T.(szerk.) *A reprezentáció szintjei*. Kognitív Szeminárium Sorozat. Gondolat Kiadó

Lábadi, B., **Osváth, A.** (2004). Motoros fejlődés hatása a téri tájékozódásra csecsemőkorban. In. László, J., Kállai, J., Bereczkei, T.(szerk.) *A reprezentáció szintjei*. Kognitív Szeminárium Sorozat. Gondolat Kiadó

Rózsa S., Kő, N., Somogyi, E., Faludi, G., Dezső, L., Degrell, I., Kállai, J., **Osváth, A.**, Trixler, M., Bánki, M. Cs. (2004) A személyiségzavarok mérésének dimenzionális modellje: A temperamentum és karakter kérdőív klinikai alkalmazása. *Psychiatria Hungarica*, 19, 1, 25-44.

Rózsa S., Kő, N., V. Komlósi, A., Somogyi, E., Dezső, L., Kállai, J., **Osváth, A.**, Bánki, M. Cs. (2004). A személyiség pszichobiológiai modellje: A temperamentum és karakter kérdőívvel szerzett hazai tapasztalatok. *Pszichológia*, 24, 3, 283-304.

Osváth, A., Lábadi, B., Kosztolányi, P., Kállai, J. (2008). The study of infant temperament: the Hungarian version of the IBQ-R. In. Lábadi, B. (eds.) *Cognition and interpretation – Pécs studies in psychology*. PTE, BTK, Pszichológiai Intézet

Konferencia előadások

Osváth Anikó, Kállai János, Kovács Beatrix, Karádi Kázmér, Szepesi Tímea (2000). Temperamentum sajátosságok, téri tájékozódás és szorongás kapcsolata. *A Magyar Pszichológiai Társaság XIV. Országos Tudományos Nagygyűlése*, Budapest

Osváth Anikó, Lábadi Beatrix, Kállai János (2002). A temperamentum és a kötődés empirikus vizsgálata. *A Magyar Pszichológiai Társaság XV. Országos Tudományos Nagygyűlése*, Szeged.

Anikó Osváth, Beatrix Lábadi, Péter Kosztolányi, János Kállai (2005). The study of infant temperament: the Hungarian version of the IBQ-R. *7th Alps-Adria Psychology Conference*, Zadar, Croatia

Konferencia poszterek

Osváth Anikó (2000). A gyermekkori depresszió diagnosztikai nehézségeinek illusztrációja esettanulmányok segítségével. *A Magyar Pszichológiai Társaság XIV. Országos Tudományos Nagygyűlése*, Budapest

Osváth Anikó (1999): Some problems in the diagnostics of childhood depression. *5th Alps-Adria Psychology Conference*, Pécs

Osváth Anikó, Lábadi Beatrix, Kállai János (2006). A temperamentum és a korai anya-csecsemő kapcsolat empirikus vizsgálata. *A Magyar Pszichológiai Társaság XVII. Országos Tudományos Nagygyűlése*, Budapest

Osváth Anikó, Lábadi Beatrix, Kállai János (2008): A temperamentum és a korai anya-csecsemő kapcsolat empirikus vizsgálata, *Magyar Pszichiátriai Társaság XIV. Vándorgyűlése*, Sopron